

ლაზები აჭარაში (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და
ეთნოკულტურული ასპექტები)

ლუკა თანდილავა

მაგისტრანტი

თბილისი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისი
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
კულტურული და სოციალური ანთროპოლოგია
საქართველო, თბილისი

აბსტრაქტი

ლაზები აჭარაში (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ეთნოკულტურული ასპექტები)“ - მიზანი და ამოცანაა გააცნოს მკითხველს აჭარაში მცხოვრებ ლაზთა ტრადიციული ყოფის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ეთნოკულტურული ასპექტები. ნაშრომში, საველე-ეთნოგრაფიული მასალებისა თუ წერილობით წყაროებთან შედარების მეშვეობით, გაანალიზებულია აჭარაში მცხოვრებ ლაზთა მატერიალური თუ სულიერი კულტურის და, საერთოდ, ტრადიციული ყოფის სხვადასხვა ასპექტი. კერძოდ, დასახლების გეოგრაფიული არეალი, სტრუქტურა, სოფლის ტოპონიმიკა და ისტორია, ლაზური სახლის ეთნოგრაფიული თავისებურება. გაანალიზებულია ლაზური სამზარეულოს სპეციფიკა და თევზის განსაკუთრებული ადგილი ლაზურ სამზარეულოში.

ნაშრომი ძირითადად აგებულია საველე კვლევაზე, რომელიც ჩემს სოფელ - სარფში ჩავატარე. საველე კვლევების განმავლობაში შევხვდი სოფლის უხუცესებს, რომლებთანაც მქონდა საუბარი ჩემი საკვლევი საკითხების ირგვლივ და მათ მიერ მოწოდებული ინფორმაციაზე დაყრდნობით შევასრულე თემა. ნაშრომში მაქვს გამოყენებული მდიდარი ვიზუალური მასალა, რაც ერთხელ კიდევ გვარწმუნებს, რომ ეთნოლოგიური კვლევის

პროცესში სათანადო ილუსტრაციების ჩართვა, საინტერესო დასკვნების გამოტანის შესაძლებლობას იძლევა.

საკვანძო სიტყვები: ლაზები; აჭარა; ეთნოგრაფია.

შესავალი

ლაზები/ჭანები/ ერთ-ერთი ძველი და ძლიერი ქართული თემია, რომელიც ოდითგანვე წამყვან როლს ასრულებდა საქართველოს სახელმწიფოს ისტორიაში. ლაზთა უმეტესობა ამჟამად ქართული სახელმწიფოს საზღვრებს გარეთაა მოქცეული, მაგრამ მეტყველებით, ისტორიითა და კულტურით ისინი ქართველი ერის განუყოფელ ნაწილს შეადგენენ.

დღეს ისტორიული ჭანეთის (ლაზეთი) ნაწილი შედის საქართველოს შემადგენლობაში (ხელვაჩაურის რაიონი) და თურქეთის რესპუბლიკის ართვინის ილში შემავალ რაიონებში - ხოფის, ბორჩხისა და არჰავის ილჩებში. ასევე, რიზეს ილის, ფინდიკლის, არდაშენის, ფაზარისა და ჩამლიჰემინის ილჩებში. ჭანეთში ტოპონიმისა და მიკროტოპონიმის უდიდესი ნაწილი ქართველურია, თუმცა, ქართული რუკებისგან განსხვავებით, თურქულ რუკებზე ამჟამად სრულიად გამქრალია ქართველური ტოპონიმია (**თანდილავა, ლაბაძე, ფუტკარაძე, 2005**).

ერთ-ერთი ადგილი საქართველოში, სადაც დღეს ლაზებს შეხვდებით არის სოფელი სარფი. სწორედ აქ ცხოვრობენ „ლაზები - მელითონეობის საქმის ოსტატები, ლაზები - საუკეთესო ხითხუროები და ქვითხუროები, ხისა და ქვის განთქმული მეჩუქურთმენი, ეკლესია-მონასტრების მშენებელნი, გამორჩეული ნავთმშენებელნი, მამაცი ნაოსნები და მეზღვაურები, კარგი მხვინელ-მთესველები საქართველოში სიმინდის შემომტანი და გამავრცელებლები, თამბაქოს მოვლა-მოყვანის სპეციალისტები“.

ლაზები აჭარაში (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ეთნოკულტურული ასპექტები) საკითხების შესწავლას თანამედროვე ეტაპზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათანადო ყურადღება არ ეთმობა, და იშვიათად გვხვდება აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ფუნდამენტური სამეცნიერო შრომები.

წინამდებარე სტატიაში ლაზები აჭარაში, მის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ და ეთნოკულტურულ ასპექტების ანალიზს უწყვეტ ჯაჭვში განვიხილავთ, რაც საშუალებას გვაძლევს ნათ-

ლად წარმოვადგინოთ როგორც საკითხის ისტორიული ასპექტი, ისე მისი დღევანდელი რეალობა. მკითხველის განსასაჯელია, თუ რამდენად შეეძელით ეს.

მეთოდი

სტატიაში კრიტიკული ანალიზის მეთოდით შესწავლილია ლაზები აჭარაში (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ეთნოკულტურული ასპექტები). ნაშრომი დაფუძნებულია საკითხის ირგვლივ არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე და ძირითადად საველე კვლევაზე.

შედეგები

ლაზები აჭარაში საკითხების შესწავლამ შესაძლებლობა მოგვცა, ნათლად გაგვეაზრებინა (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ეთნოკულტურული საკვანძო საკითხები და ისტორიული ასპექტები).

მსჯელობა

1921 წელს, ყარსის ხელშეკრულების საფუძველზე, სარფი ორ ნაწილად გაიყო, დადგენილების მიხედვით საზღვარი მდინარე ტიბაშზე გაივლო. თურქეთის მხარეს დარჩენილ ტერიტორიასაც სარფი ეწოდება. ერთ-ერთი მოსაზრების თანახმად, სარფი შორეულ წარსულში სამ ნაწილად იყოფოდა: მოლენი (გამოდმა), მელენი (გაღმა) და მეზრე (**სიხარულიძე, 1977:34**). გაყოფის შემდეგ მელენი და მეზრე თურქეთის ტერიტორიაზე დარჩა, ხოლო მოლენი - თავის დედასამშობლოს შემადგენლობაში. საზღვარზე მიმოსვლა მხოლოდ სარფელებს შეეძლოთ სპეციალური საშვის დახმარებით. 1937 წელს კი, როცა საზღვარი ჩაიკეტა, მიმოსვლას რომ თავი დავანებოთ, იქითკენ გახედვაც კი საშიში იყო.

პავლე ინგოროყვას აზრით, სარფი „აფსარის“ სახელწოდებით იყო ცნობილი. „სარფი - ფსარეფი მრავლობითი რიცხვის ლაზური დაბოლოებით, არის სახენაცვალი ფორმა ძველი სახელწოდებისა აფსარი“ (**ინგოროყვა, 1954:204**). ფლავიუს არიანეს აზრით, „აფსაროსი“ მედიას ძმის აფსირტეს სახელთან იყოს დაკავშირებული (**არიანე, 1961:63**).

ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორის, მკვლევარ ომარ მემშიშის აზრით, სიტყვა „სარფი“ თურქულიდან წარეობს, ხოლო თურქულში ეს სიტყვა არაბულიდან დამკვიდრდა. იგი,

აგრეთვე, იგონებდა, რომ ამ სიტყვის არაბული წარმოშობის შესახებ მისი წინაპრები ხშირად საუბრობდნენ. ამ მნიშვნელობით სიტყვა „სარფი“ აღნიშნავს კლდოვან და შემოსაზღვრულ ადგილს. არსებობს მოსაზრებაც, რომ სარფი//სარფა - არაბული ტერმინია და გამორჩენას, მოგებას, ხეირის ნახვას ნიშნავს (**მემი-შიმი, 2015**).

სოფლის უხუცესთა ინფორმაციით, ძველად სოფელში ხუთი ეკლესია ყოფილა, ამათგან მხოლოდ ორის ნანგრევებია შემორჩენილი, ერთ-ერთი ქილისეს (ეკლესია) ადგილას დღეს-დღეითობით დედათა მონასტერია.

სარფის შემოგარენს წარმოადგენს „კალენედერეც“ სახელწოდება თურქული უნდა იყოს („კალნიდერე“ - სისხლიანი მდინარე). როგორც ამბობენ, ეს მდინარე იმ ლაზების სისხლით შეიღება, რომლებიც წინ აღუდგნენ ისლამის მიღებას და ქრისტიანობას შესწირეს თავი. ნიშანდობლივია, რომ 2003 წელს, პატრიარქის კურთხევით სწორედ იქ ჩატარდა ლაზთა მასობრივი ნათლობა, რომელთა შორის ჩემი ოჯახის წევრებიც იყვნენ.

სოფლის ტოპონიმების შესახებ საინტერესოა სარფში მცხოვრები უხუცესების მოსაზრებებიც:

„ხემშილუდი“ - ნიშნავს ადგილს, სადაც ეროვნებით ხემშილები ცხოვრობდნენ. ეს ადამიანები გამუსულმანებული სომხები ყოფილან, რომლებიც შემდეგ აზიაში გადაასახლეს. ხემშილებს ერთი პატარა სოფლისოდენა ადგილი ეკავათ. ისინი მაღლობზე ცხოვრობდნენ და ძირითადად მესაქონლეობას მისდევდნენ. ამბობენ, რომ ლაზები ადიოდნენ იმ სოფელში და რძის პროდუქტზე უცვლიდნენ თევზს ან სხვა .

„ქვაკამა“ - ლაზური სიტყვაა და ნიშნავს ქვის აკვანს. იმ ადგილზე, რომელსაც დღეს „ქვაკამა“ ეწოდება, მართლაც არის დიდი ქვები, რომელშიც ერთ-ერთს აქვს აკვნის ფორმა. ამ ქვის სიახლოვეს მოსახლეობას სასოფლო-სამეურნეო ნაკვეთები ჰქონდა, რომლებსაც ამუშავებდნენ. ამ პროცესის დროს შვილებიც თან ჰყავდათ და იქვე, ხეზე ჩამობმულ საქანელაზე ამინებდნენ. დედები შვილებს ასე უძღეროდნენ:

„ონწელიში კამარაჟიტა ბიჟი ვარ იმგარა“ (აკვანს გირწევ პატარა ბიჟო, არ იტირო)

„ქვახეხი“ - ქვის ფორმა, რომელიც წააგავდა ხერხის კბილებს.

„ღეჯი ტალახონა“ - ღორის მიერ ატალახებული ადგილი.

„ოკანდალე“ - ნიშნავს ადგილს, სადაც ძველად ხალხი საკანდელე მასალას მოიპოვებდა.

„ცხემლული“ - ნიშნავს ცხემლის ხეებით დაფარულ ადგილს.

„მანდრათი“ - ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს პირუტყვის სადგომს.

„ცარა“ - მრავალი ვერსია აქვს ამ სახელწოდებას, თუმცა ყველაზე მართებულად შეიძლება ჩავთვალოთ ორი ვერსია - უნაყოფო მიწა და ნისლიანი ადგილი.

„ქვაჭაჭი“ - დანაოჭებულ ქვას უნდა ნიშნავდეს.

„ოჭადანე“ - ნიშნავს საკიბორჩხალეს.

„მაჯგინი“ - ადვილად დასამუშავებელი მიწა.

„ხემშილული“ - ნასოფლარი კალენდერესთან, სადაც ძველად ხემშილები ცხოვრობდნენ.

„ფუჯონჯერე“ - ძროხების სადგომს ნიშნავს.

„ღუზი“ - ვაკე ადგილი.

„მონტარა“ - ნიშნავს ნაშვავებ ადგილს.

საკუთარი სახელები აქვთ სარფში არა მარტო გეოგრაფიულ ადგილებს, არამედ ზღვის ლოდებსაც კი.მათგან ყველაზე ცნობილი ტოპონიმია „ქვამხაზე“.

„ქვამხაზე“ - დიდი ლოდია, რომელიც სარფის სანაპიროზე თითქოს ზღვიდანაა ამოზრდილი. მის ზედაპირზე იკრებებ-

ოდნენ სარფელი მეზადურები, ზღვა-ოსნები, მოხალისეები. აქ ხდებოდა სხვადასხვა ასაკის მამაკაცთა შეკრება, მათი მამაცობის, მოხერხებულობისა და გულადობის შემოწმება. ამ ქვის ირგვლივ ეწყობოდა შეჯიბრებები ზღვაში ხტომაში, ცურ-

აობასა და ყვინთვაში. ამგვარი გამოცდის გამოუვლელი კაცი სარფში იშვიათად იყო (აჭარა. ტურისტულ-მხარეთმცოდნეობითი რესურსები, 2015:181). ტოპონიმს, მათი თქმით, ორი განმარტება შეიძლება ჰქონდეს. პირველი ის, რომ მასში ასახულია სიტყვა

„ხაზირი“, რაც ნიშნავს გამზადებულს და დადებულს, მეორე განმარტებით - „ხაზე“, რაც დახაზულს ნიშნავს და ეს ქვა მართლაც დახაზულის შთაბეჭდილებას ტოვებს. „ქვამხაზე“ სარფის სავიზიტო ბარათს წარმოადგენს. ტერმინის განმარტების საინტერესო ვერსიას ვხვდებით 1998 წელს გამოცემულ ერთ-ერთ საგაზეთო სტატიაში „ქირონის ფლოქვი ქვამხაზეზე“: „ქვამხაზე - ასე ეძახიან ადგილობრივი გიგანტურ ობოლ ლოდს, რომელიც კოსმოსიდან წყვილი ასტეროიდივით ჩამხოხილა ზღვის ნაპირთან მიწაში და ალბათ ათასეული წლებია, მხოლოდ ტალღები ულოკავს ბიბლიურ შუბლს.

ვინ უწყის ქვამხაზესთან ორთაყვირების ხმაზე რამდენ ანტიკურ ხომალდს ჩაუშვია ღუზა, რამდენ რომაელ ლეგიონს ჩაუვლია მწყობრად, რამდენი მგზავრი, ბერი თუ მეროქიკე ჩამუხლულა.

იქნებ ბრძენმა ცხენკაცმა, კენტავრ ქირონმაც სწორედ ქვამხაზემდე უმეგზურა „ოქროს საწმისის“ გზაზე შემდგარ, თავის აღზრდილ იაზონს, იქნებ სწორედ ამ ლოდს დასცა ფლოქვი, დღესაც ნაოქებად რომ ამჩნევია დადალულ ქედზე...

ქვამხაზე ფიქრი და სევდაა. იგი ცივია, ვითარც დასტურ ლოდი. უტყვია, როგორც ქვა და კენჭი, მაგრამ მრავლის მომსწრე და მნახველია. ყოველი მისი ნაკაწრი და ნაპრალი იმ პერგამენტივითაა, რომლის გულზე ამოტვიფრულ ანალებსაც გაშიფვრა არ უწყერია.

ქვამხაზე ჩვენი მითიცაა და სინამდვილაც, იგი დაუნდობელიცაა, რამეთუ ეპოქები ჩაიჩუმქრა მისი ხსოვნის სალაროში, თავად კი მორჭმით დავანებული, ოლიმპიური სიმშვიდით, შეუტოკებლად გასცქერის ამა სოფლის ამაოებასა და ორომტრიალს. დიახ, ჰელიმიძის არ იყოს, დროც ბავშვივითაა, ბოლოს თეთრდება, ქვამხაზე კი მკაცრიც და უძლურიც, ძლევამოსილიც და უტყვიც, დგას ნირშეუცვლელად. ნიშნად და ნიშატად კაცობრიობის წარსულის, აწმყოსა და მომავლის კაბადონზე.“ ამ სტატიას თან ახლავს ცნობილი ლაზი მელექსე და მხატვარი ხასან ჰელიმიძის ლექსი:

„ჰე, ქვამხაზო, შენ არ ბერდები,
გიცნობ, თუ ხსოვნის მომაგე ბინა.
მე, გუშინდელი ბავშვი, ვთეთრდები,

შენ დგეხარ, როგორც იდექი წინათ.

მთხრობელი ნინო დარჩია-თანდილაჲა.

„ქვაჩეჩმე“ - ქვა საპირფარეშო, რომელსაც ბუნევერივად საპირფარეშოს ფორმა აქვს.

„ქვაოწუდე“ - თაროებიანი ქვა.

„ქვალლები“ - ხავსიანი ქვა.

„კალენდერე“ - თურქულად „სისხლიან მდინარეს“ ნიშნავს. ამბობენ: როდესაც ამ ტერიტორიაზე თურქი დამპყრობლები შემოვიდნენ, იმ ადგილას სადაც ახლა არაოფიციალური სოფელი „კალენდერეა“, თავი მოუყარეს მდინარის პირას ლაზებს და უბრძანეს მიეღოთ ისლამი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თავის მოჭრით ემუქრებოდნენ. ლაზებმა კი ერთხმად შესძახეს: „დუდი კვათა“ და უარყვეს მათი ბრძანება. გადმოცემის თანახმად ამ სამას ლაზს თავები მოჰკვეთეს და მდინარეში გადაყარეს. მდინარე გაწითლდა და ამიტომ შეარქვეს „სისხლიანი მდინარე“-ო (ვანილიში, ბათუმი, 2017).

„სუმ ჯუმა“ - მდებარეობს დღევანდელ თურქეთის სარფში. ჩვენამდე მოაღწია ლეგენდამ, რომ მანამ, სანამ თურქეთ-საქართველოს შორის საზღვარი არ იყო, სარფის იქითა მხრიდან

აქეთ მხარეს ნავით მოჰყავდათ დედოფალი, ნავში მეფე, დედოფალი და მეჯვარე ისხდნენ. მოაღწია თუ არა ნავმა სარფის საზღვარზე, დედოფალმა შემოუთვალა დედამთილს: - „სახლის ყველა გასაღები გამომიგზავნე“-ო. გაბრაზდა დედ-

ამთილი: - „ჯერ სახლში არ მოსულა და გასაღებებს მთხოვს, ღმერთო სამივენი ქვად აქციე“-ო. უსმინა ღმერთმა და სამივე ქვად გადააქცია (სარფი, 2015).

„ოხორი“ (ლაზური სახლი)

„ლაზური სახლი“ ანუ „ოხორი“ მთელ აჭარაში ფართოდ

გავრცელებული საცხოვრებელია. ასე იმიტომ ეწოდა, რომ ლაზი ოსტატები აგებდნენ. ლაზები, ვახუშტის დახასიათებისთ იყვნენ „ხელოვანნი ხის მუშაკობითა“.

ლაზურ სახლში შერწყმულია ხის და ქვის ან ხის და აგურის კონსტრუქციები. მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ ტიპიური ლაზური ორსართულიანი სახლი ძველი, ადრეული საცხოვრებლის განვითარების შედეგია. თავდაპირველად იგი ერთსართულიანი უნდა ყოფილიყო, მიწური იატაკითა და შუაგეცხლით. სწორედ ასეთ სახლს ეწოდებოდა „ოხორი“ (მიქელაძე, 1967:34). დღეს სარფში, სამწუხაროდ, არ არის შემორჩენილი უძველესი ლაზური სახლი, ამიტომ გადავწყვიტე მომეძებნა ის ადამიანები, რომელთაც ახსოვდათ თუ როგორ შენდებოდა ლაზური სახლი ან როგორ არჩევდნენ სამოსახლოს. ამ საქმეში დიდი დახმარება გამიწია სოფლის უხუცესმა ქალბატონმა ნურიე ნარაკიძემ. მისი მონათხრობის მიხედვით, როცა ოჯახი სახლის აშენებას დააპირებდა, შეარჩევდა „ოჯახიერის“ (სამოსახლო ადგილს). ის უნდა ყოფილიყო მზით კარგად განათებული ადგილი. ხალხში არსებულა ასეთი ტრადიციაც, სამოსახლო ადგილზე დადებდნენ ქვას, გარკვეული დროის შემდეგ მას შეამოწმებდნენ, თუ მის ქვეშ ჭიაყელა იყო დაბუდებული, ე.ი. ეს ადგილი ნესტიანი იყო და იქ სახლს არ ააგებდნენ.

ხოლო თუ ჭიანჭველა იყო დაბუდებული, ეს ადგილი ვარგისი იყო სამოსახლოდ. ნადის დახმარებით ამოთხრიდნენ საძირკველს, სადაც ყრიდნენ ფულს. შესაძლებელი იყო დაეკლათ შესაწირავიც. საყრდენად იყენებდნენ ნათალ ქვებს, რომელიც მდინარის პირიდან ამოჰქონდათ. კედლები ამოჰყავდათ ქვის ჰორიზონტალური წყობით. იყენებდნენ კირს.

ოხორის მეორე სართული მთლიანად ხის მასალისგან იყო აგებული, რომელსაც ერთი ან ორი წლით ადრე ამზადებდნენ ტყეში. ორი წლით ადრე ნოემბერ - დეკემბერში ჭრიდნენ წაბლის სწორ ხეებს. სახლს ორივე მხარეს ქვისგან გაკეთებული კიბეები ჰქონდა, რაც ლაზური სახლის ერთ-ერთი დამახასიათებელი

ნიშანია. ლაზური სახლი თავისი არქიტექტურული აღნაგობით შეფარდებული იყო, როგორც სასოფლო - სამეურნეო, ისე საზღვაო - სამეურნეო პირობებთან. ეს იმას ნიშნავდა, რომ სახლს აუცილებლად ჰქონდა სათევზაო - სანაოსნო ინვენტარის შესანახი ადგილები. ლაზური სახლის საინტერესო სათავსოს წარმოადგენდა სამზარეულო, მიწური იატაკით, ბუხარით, ან შუა ცეცხლით, რომელსაც „ოხორშქაგური“ ეწოდებოდა.

დღეს ლაზური ტიპის სახლად მოიხსენიებენ ორსართულიან სახლს „დოლმიანი //ტოლმიანი ფასადით“. იგი ხის კონსტრუქციების ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ჭედობით შექმნილ უჯრებში, რიყის ქვის კვადრატულად ჩამომტვრეული ბლოკების კირით ჩადუღებებითან მშრალად ჩაწყობითაა მიღებული. კედლის კვადრატულ უჯრებად დაყოფის გარდა ცნობილია სამკუთხედებად და მართკუთხედებად ხის კარკასით დანაწევრებული კედლის ქვის ნამტვრევებით ან აგურით ამოშენების შემთხვევები, რაც ლაზეთში შედარებით მომეტებული რაოდენობით ყოფილა (ვანილიში, 1978).

ლაზური საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობების დამახასიათებელი ელემენტია ორნამენტი. მათ დეკორატიულ დანიშნულებასთან ერთად მითოლოგიური შინაარსიც აქვთ. ლაზურ ორნამენტში ქართველთა უძველესი რწმენა-წარმოდგენებია ასახული. განსაკუთრებით სჭარბობს მცენარეული ორნამენტი. გამორჩეულია „სიცოცხლის ხის“ მოტივი, რომელიც ლაზური ორნამენტის დამახასიათებელი ნიშანია (ჩიტაია, 2001:495-501, ვარშალომიძე, 1979).

ლაზური ხიდი

ლაზური ხიდი (ლაზ. ხინჯი) ერთ-ერთი ულამაზესი ნიმუშია ლაზური არქიტექტურისა. ის გავრცელებულია მთელი ლაზეთის ტერიტორიაზე, რომელიც მე-15 საუკუნიდან ოსმალეთის იმპერიამ შეიერთა და მე-19 საუკუნის დასასრულამდე ვერ შეძლო მისი სრული გამუსლიმება. დღემდე შემორჩენილია ეს საოცრად გამძლე ნაგებობები, რომელთა დიდი ნაწილი თამარ მეფის დროინდელი ან უფრო ძველია.

თუმცა ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ ლაზური ტიპის ხიდები უშუალოდ სარფში არ გვხვდება (ლაზური არქიტექტურა, 2018).

ლაზური სამზარეულო

ისტორიის მრავალსაუკუნოვან გზაზე მრავალმა უბედურებამ გადაურა ჩვენს ქვეყანას, მაგრამ ჩვენმა წინაპრებმა მაინც შეძლეს თავისი თვითმყოფადი სახის შენარჩუნება კულტურის ყველა დარგში. ეროვნული სამზარეულოეროვნული კულტურისგანუყოფელი ნაწილია. მასზე გავლენას ახდენს გეოგრაფიული მდებარეობა, კლიმატური და ეკონომიკური პირობები. ქართულმა სამზარეულომ, თავისი თავისებურებით და უნიკალურობით, განსაკუთრებული ადგილი მოიპოვა მსოფლიოს მრავალფეროვან კულინარიამში.

ქართულ სამზარეულოში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ლაზურ სამზარეულოს, რომელიც გამოირჩევა მრავალფეროვნებით, მომზადების თავისებური ტექნოლოგიით, ძირძველი ტრადიციებით.

ლაზურ სახლში („ოხორი“) სამზარეულოს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა. „ოხორ შქაგური“ ანუ სახლის გული, ასე ეწოდებოდა სამზარეულო ფართობს მიწური იატაკით, სადაც დაცული იყო შუა ცეცხლის ადგილი - „ოკრებულე“, კერიის შუა ნაწილი, სადაც შეშას ცეცხლი ეკიდა - „ოდაჩხირე“ და „ოკიცე“ - კერიის მარცხენა ნახევარი, სადაც დებდნენ კეცს მჭადის („მჭკიდის“) გამოსაცხობად.

სამზარეულოს მარჯვენა კარებთან ადგილს ეწოდებოდა „ოწკარე“. აქ იდო ბრტყელი, თლილი ქვა, რომელსაც ჰქონდა ნახვრეტი, საიდანაც ნარეცხი წყალი გარეთ გაედინებოდა. აქვე დგამდნენ წყლის ჭურჭელსაც.

„ოხორ შქაგუის“ მარცხენა მხარეს ყოფილა „ხარო“ ე.წ. ფიცრის ყუთი, სადაც ინახავდნენ სხვადასხვა პროდუქტს. კერიის მარცხენა კედელზე მიჭედებული ყოფილა საკოვზე, კოვზების დასაწყობად. ზემოთ ყოფილა ღია თაროები - „ოწუდე“, სადაც გარეცხილ თევზებს აწყობდნენ.

„ოხორ შქაგუის“ ჭერზე გადებული ყოფილა ოთხკუთხედად გათლილი ხე - „ონგორე“, საიდანაც ორთავე მიმართულებით აწყობდნენ ჯარგვლებს, რომლებიც გამოიყენებოდა სიმინდის, კაკალის გასახმობად. ერთ-ერთ ჯარგვალს ეწოდებოდა „ოკრე-

ბულე“, რომელზედაც კიდებდნენ ჯაჭვს კარდალის დასაკიდად. ჯაჭვს „კემული“ ეწოდებოდა.

სამზარეულოს ინვენტარს წარმოადგენდა „ტაბლა“ და პატარა სკამები. მოგვიანებით ტაბლა მაღალმა, ჩვეულებრივმა მაგიდამ შეცვალა. სამზარეულო ჭურჭელს კი, ძირითადად წარმოადგენდა სპილენძის ნაკეთობები: დოქები - ე.წ. „უკუმა“, თევზები, სინები, ხის კოვზები, რომლებიც ბზისაგან („ჩამჩი“) მზადდებოდა. ფაიფურის ჭურჭელი იშვიათობას წარმოადგენდა. გამოიყენებოდა თიხის ჭურჭელიც.

სპილენძის ჭურჭელს, წელიწადში ერთხელ მაინც, სპეციალური ნივთიერებით დამუშავება სჭირდებოდა. ამისთვის სოფელში ჩამოივლიდნენ ე.წ. „კალიჯები“, რომლებიც გაჩერდებოდნენ რომელიმე მოსახლესთან და მთელი სოფლის მცხოვრებთ მათთან მიჰქონდათ ჭურჭელი მოსაკალად.

ლაზური სამზარეულო მრავალფეროვანი კერძებით გამოირჩევა,

მაგრამ მასში განსაკუთრებული ადგილი უკავია თევზეულს. ეს არცაა გასაკვირი. ლაზები ხომ ოდითგანვე ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობდნენ და განთქმული მეთევზეები იყვნენ.

თემის მომზადების პერიოდში ამ მიმართულებითაც ჩავატარე სავსე კვლევები ჩემს მშობლიურ სოფელ სარფში. მოვინახულე ხანდაზმულები, რომლებმაც დეტალურად აღმიწერეს ლაზური კერძები. განსაკუთრებული ადგილი მინდა მივანიჭო ერთ-ერთ ლაზურ კერძს - „ქაფშია გეტაღანე“ (შემწვარი ხამსა მწვანილებში), რომელიც, ჩემი აზრით, ლაზური სამზარეულოს სავიზიტო ბარათია. იგი მზადდება დამარილებული ხამსისაგან („ქაფშია“), რომელსაც

სეზონზე ბლომად ამარილებენ. მას გაარჩევენ, კარგად გარეცხავენ, ხოლო როცა დაიწრიტება, ბლომად მარილში ამარილებენ. ზემოთ აღნიშნული საჭმლის მოსამზადებლად დამარილებულ ხამსას კარგად გარეცხავენ, ააცლიან ძვალს, დაჭრიან წვრილად, გაურევენ ბლომად დაჭრილ მწვანილს (პრასა, ქინძი, ოხრახუში),

აგრეთვე ხახვს, ბულგარულს, პამიდორს, წითელ ფხალს („სოტოლია“), გაურევენ მჭადის ფქვილს, დააკრავენ ზეთიან ტაფაზე და წვავენ ორივე მხრიდან.

დამარილებული ხამსისაგან აკეთებენ, აგრეთვე, ხამსიან მჭადს („ქაფშიონი მჭკიდი“): დამარილებულ და ძვალგაცილილ ხამსას წვრილად დაჭრიან, დაუმატებენ წვრილ - წვრილად დაჭრილ ხახვს, პრასას, ქინძს, ოხრაბუშს, მჭადის ფქვილს, მოზელენ როგორც ჭადს. გამოცხობის წინ გაურევენ მწვანე, კურკაგამოცლილ ტყემალს, რომელიც კერძს სასიამოვნო, მომყავო გემოს აძლევს. როგორც ჩვეულებრივ მჭადს, ხამსიან მჭადსაც კეცზე აცხობდნენ. კეცს კარგად გააცხელებდნენ (წამომხობდნენ ცეცხლზე პირჩაღმა), შემდეგ დააკრავდნენ ჭადს, ზემოდან დააწყობდნენ შქერის ფოთლებს, დაახურავდნენ სახურავს და დააყრიდნენ გავარვარებულ ნაკვერჩხლებს, ასე ცხვებოდა უგემრიელეჭადი („ქაფშიონი მჭკიდი“).

ლაზურ ტკბილ კერძებს შორის განსაკუთრებული, განსხვავებული, პიკანტური გემოთი გამოირჩევა ე.წ. „ბურელი“.

ალბათ ქართულ და ლაზურ კერძებს შორის ერთადერთია, რომელსაც სიტკბოსთან ერთად სიმწარის გემოც დაჰყვება, რადგანაც კერძს შავ პილპილს ურევენ. თითქოს ეს კერძი ჩვენი ხალხის, ლაზეთის ისტორიის ტკბილ და მწარე, ტანჯულ ისტორიას შეგვახსენებს.

სარფის მკვიდრის ნურიე ნარაკიძის გადმოცემით, აღნიშნული კერძი შემდეგნაირად მზადდება: „ფქვილის, გამდნარი კარაქის, კვერცხისა და ცოტა მარილით მოვზელთ ცომს. ვაკეთებთ 12 გუნდას, რომელიც გაგვყავს როგორც ბაქლავის ფენები. ვამზადებთ აგრეთვე ბურელის გულს, ანუ ფაფას. რძეში გავხსნით ფქვილს, დავამატებთ კვერცხს, შაქარს, ერთ მუჭა სიმინდის წვრილად გაცრილ ფქვილს, ვდგამთ ცეცხლზე და კარგად ვურევთ, ის არ უნდა იყოს ძალიან სქელი. ლანგარზე რიგრიგობით დავაფენთ 6 ფენას, (თითოეულ ფენას ვუსვამთ გამდნარ კარაქს), ვახხამთ გამზადებულ ფაფას, რომელსაც ვამატებთ ათქვეფილ კვერცხს, შაქარს, დაფქვეულ შავ პილპილს

გემოვნებით და გამდნარ კარაქს. ზემოდან დავაფენთ დარჩენილ 6 ფენას და ვწვავთ ღუმელში. ხალხში ამბობენ: „ნამდვილი ბურელი ის არის, რომელიც აჭრილიაო“ ანუ, ბურელის შიგთავსი - ფაფა დუღილის დროს აუცილებლად უნდა აიჭრას. გამომცხვარ ბურელს სჭრიან ოთხკუთხედად. ზოგი მას ცხლად მიირთმევს (კოვზით), ზოგს კი ცივი უყვარს“.

აჭარის სავიზიტო ბარათს წარმოადგენს ხაჭაპური, რომელიც

„აჭარული ხაჭაპურის“ სახელწოდებით არის ცნობილი, მაგრამ როგორც ლაზები ამბობენ, მისი წარმოშობის ისტორია ლაზებს გვიკავშირდება. პირველად სწორედ მათ დაუმზადებიათ ნავის ფორმის ხაჭაპური, რომელიც მათ ძირითად საქმიანობას - ნაოსნობას დაუკავშირეს, ხოლო

ხაჭაპურში მოთავსებული კვერცხი - ნავში ჩამწყვდეულ მზეს შეადარეს.

ნინო დარჩია - თანდილავას და ნურიე ნარაკიძის მონათხრობით, აღნიშნული ხაჭაპური შემდეგნაირად მზადდება: მოვზილოთ საფუარიანი ცომი, სანამ ცომი კარგად აფუვდება, მოვამზადოთ ყველის გულსართი, ამისთვის ავილოთ ახალი ყველი, დავჭყლიტო ხელით, ავურიოთ კვერცხი, მოვჭრათ ცომი, დაახლოებით 200 გრ. გავაბრტყელოთ 2-3 სმ-ის სისქემდე, მივცეთ ოდნავ მოგრძო ფორმა, დავდოთ ყველის გულსართი ისე, რომ ირგვლივ სამი სანტიმეტრი ცარიელი დარჩეს. შემდეგ გადავაფაროთ ნაპირები ყველის გულსართს და ასეთნაირად მომზადებული დავადოთ თუნუქის ფურცელზე. ნაპირებზე წავუსვით კვერცხი და შევდგათ ღუმელში გამოსაცხობად, როდესაც შეწითლდება, ხაჭაპურის შუაგულში ჩავდოთ მთლიანი კვერცხი და კიდევ გავაჩეროთ 2-3 წუთი, შემდეგ დავადოთ კარაქის ნაჭერი და გემრიელად მივირთვათ.

როგორც სარფელმა ხანდაზმულმა დიასახლისებმა მიამბეს, ძველად ლაზები უგემრიელეს ბადრიჯნის მჟავეს ამზადებდნენ, რომელიც დღეს იშვიათად მზადდება და რატომღაც მივიწყებულია. ბადრიჯანს კარგად გარეცხავდნენ, მოაჭრიდნენ ყუნწს და შუაზე გაჭრიდნენ, მაგრამ არა ბოლომდე, შემდეგ მოწალ-

ავდნენ, გარეცხავდნენ ცივ წყალში, გაწურავდნენ ისე, რომ თეს-
ლი გამოსულიყო, შემდეგ წაუსმევდნენ დაჭყეტილ ნიორს, პილპ-
ილს და მარილს. ჩატკეპნიდნენ თიხის დერგში, დაასხამდნენ
ცივ მარილიან წყალს და დაადებდნენ სიმძიმეს.

ლაზები უგემრიელეს საჭმელებს ამზადებდნენ ბრინჯისგან,
რომელიც ადრე თვითონვე მოჰყავ-
დათ. ბრინჯის კონებს გაახმობდნენ,
შემდეგ ამრობდნენ თავთავებს და
ჩაყრიდნენ საცხებველში („ონჩამურე“),
რომლის შუა ადგილი კონუსური
ფორმის იყო. აქ გროვდებოდა ბრინ-
ჯის თავთავები, რომელსაც დინგით
ცხვავდნენ და ასე აშორებდნენ ქერცლს.

ბრინჯისგან ამზადებდნენ „ფილაის“ (ფლავს), „ბრინჯონს“,
რომელსაც ხორციანსაც აკეთებდნენ და უხორცოსაც.

ლაზურ საჭმელებს მიეკუთვნება: „მაკაინა“, „ყვალი ტალანეი“
(შემწვარი ყველი), „ლუყუ“ (ფხალი), რომელსაც როგორც გავიგე
ძველად ცხვრის დუმასაც ურევდნენ, „აღნე ლობია“ (ჭყინტი
ლობიო), „ქოთუმემ დოღმა“ (მოხარშული ქათამი), რომელსაც
შიგნეულს გამოაცლიდნენ, მოხარშული ბრინჯით შეავსებდნენ
და მოხარშავდნენ, ეს კერძი ძველად აუცილებლად უნდა წაეღო
სიდედრს სიძესთან სტუმრობისას. ის ქორწილშიც დიდ მოწო-
ნებას იმსახურებდა.

ლაზები ამზადებდნენ ფელამუმს („ფეფეცურა“), ჩურჩხელას,
ბაქლავას და სხვა კერძებსაც.

ჩემი მიზანი იყო ბევრი რამ გამეგო, შემესწავლა მშობლიური
სამზარეულოს შესახებ, რადგანაც ეროვნული კერძების შესწავლა
და მომავალი თაობისთვის გადაცემა ჩვენი კულტურის, ისტო-
რიის და თვითმყოფადი სახის შენარჩუნებაა.

ლაზური გართობა - თამაშობანი

ხალხური გართობა-თამაშობანი ტრადიციული ყოფის განუ-
ყოფელი ნაწილია. თამაშები ხალხური აღზრდის მძლავრ საშუა-
ლებასაც წარმოადგენდა. თამაშების მეშვეობით ბავშვს უყალი-
ბებდნენ არსებობისათვის აუცილებელ ჩვევებს და უნარებს.
ლაზურ თამაშებაც ეროვნული და ტრადიციული ხასიათი აქვს.
აქ მრავალგვარი თამაში და გართობა-სანახაობა იყო გავრც-

ელებული. ჩვენ გვინდა ყურადღება შევაჩეროთ იმ თამაშებზე, რომელიც ბიჭებს მეომრისათვის საჭირო უნარ-ჩვევებს უვითარებდა. „ქართველ კაცს პატარაობიდანვე უნერგავდნენ საბრძოლო სულს. ამას მოწმობს საქართველოში გავრცელებული სპორტული და სახალხო თამაშობები, რომლებიც სამხედრო ელემენტებს შეიცავს“ (სამუშია, 2014).

უძველესი ლაზური თამაშობანია: „მილოონი“, „ჩულიკოონი“, „ტოპაჯი“ და სხვა. აღნიშნული თამაშები არამარტო გართობის საშუალებები იყო, არამედ ზრდიდა მომავალ მეომარს, რომელიც სამშობლოს ერთგული მცველი უნდა გამხდარიყო. „მილოონი“ - ამ თამაშს თამაშობდნენ გუნდურად, წყვილ-წყვილად ან ორნი პირისპირ. მილოონის სათამაშოდ ხისგან უნდა დამზადდეს შესაბამისი ჯოხები: ერთი პატარა, ცხვირაწეული, რომელსაც „მილი“ ეწოდებოდა, მეორე უფრო დრეკადი - მილის გასაქნევად და მესამე - დასარტყმელი, რომელიც შედარებით მყარი მასალისაგან მზადდებოდა. საჭირო იყო აგრეთვე წვრილი ჯოხი „დოდგიმალე“.

„ჩულიკოონიც“ ძველი ლაზური თამაშების ერთ-ერთი სახეობაა. მის სათამაშოდ საჭიროა მრგვალი, პატარა ბურთი და შვიდი მრგვალი ბრტყელი ქვა ერთი მეორეზე პატარები.

უძველესი თამაშების ერთ-ერთი საინტერესო სახეობაა „ტოპაჯი“, რომლის სათამაშოდ ხისგან გამოითლებოდა ძაბრის ფორმის საგანი, რომელსაც თავში უნდა ჰქონოდა ბაწრის დასახვევი. თამაშისთვის საჭირო იყო მათრახის გაკეთებაც. მათრახს ახვევდნენ ტოპაჯზე, ქაჩავდნენ და ისე ატრიალებდნენ. გამარჯვებული იყო ის, ვინც მათრახის საშუალებით უფრო დიდხანს დაატრიალებდა ტოპაჯს.

ყურადღებას იპყრობს ისეთი სათამაშო ინვენტარი, როგორიცაა შურდული, რომელიც ძველად საბრძოლო ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუში იყო. შურდულს ამზადებდნენ ხის ქერქისა და ტყავისაგან. ქერქს წნავდნენ, შუაში ათავსებდნენ ტყავის ბუდეს, სადაც ქვა იდებოდა. „ბრძოლისას შურდულის თასმის ერთ ბოლოზე გაკეთებულ ყულფს შუა და არათითზე ჩამოიცმევდნენ, ხოლო მეორე თასმის განასკვნულ ბოლოს საჩვენებელი და ცერა თითით იჭერდნენ. რამდენჯერმე დატრიალების შემდეგ

ნასკვნიან ნაწილს გაუშვებდნენ, შურდული გაიშლებოდა და ბუდიდან ამოვარდნილი გაიტყორცნებოდა.“

ლაზური სამოსი

ლაზური სამოსის შესახებ ლიტერატურა საკმაოდ მცირეა. მასალები, ძირითადად, სოფლის უხუცესებისგან შეგვრიბე. ძვე-

ლად მოსახლეობა სამოსისთვის იყენებდა უფრო ისეთი ბუნებრივი მასალისაგან დამზადებულ ქსოვილებს, როგორც არის ცხვრის მატყლი, ბამბა, სელი და კანაფი. მოგვიანებით დაიწყეს ცხვრის, კვერნის, კურდღლის, მელიის და სხვა ცხოველების ტყავის გადამ-

უშავება, რომლისგანაც კერავდნენ თბილ ტანსაცმელს, ქალამნებს და ქამრებს.

როგორც სოფლის უხუცესმა ომარ მემიშიშმა მიაჩნო, ლაზები ქსოვილის დასამზადებლად იყენებდნენ კეფს (კანაფი). დათეს-ავდნენ კანაფს, ხოლო როდესაც გაზრდილი მცენარე ხმობას იწყებდა, მოჭრიდნენ, დააწყობდნენ ცალ-ცალკე, შემდეგ ღერობად დახლეჩდნენ, რთავდნენ მაფებად.

„კოლხებს თავებზე დის მუზარადი ჰქონიათ, გამოუქნელი ტყავის პატარა ფაჩუჩი და მოკლე შუბები. ამის გარდა - დანები“ წერდა ჰეროდოტე.

ლაზი მამაკაცები იცვამდნენ წუდას, შარვალს უბე სრული ჰქონდა, ბარძაყს ზევით ანაოჭებული. ატარებდნენ ჩოხას, ხოლო ჩოხის შიგნით სხვადასხვა ფერის პერანგს. იდაყვებზე, სახელოებზე და მხრებზე დაკერებული ჰქონდათ ტყავის

ნაჭრები. თავზე იხურავდნენ ფაფახს ან ყაბალახს.

რაც შეეხება ლაზ ქალებს, ისინი სხვადასხვა ფერის განიერ კაბებს იცვამდნენ. ზემოდან კი წელში გამოყვანილ გრძელ ხალათს. „გარდა ამისა, თემოების ქვევით, კაბის წინა ნაწილის კალთა ცალკე ჰქონიათ დატანებული. საჭიროების დროს (მაგ. მუშაობის დროს) წელზე ამოიკეცავდნენ. კაბა უმთ-

ავრესად ატლასისა იყო. წელზე შემოხვეული ჰქონდათ აბრეშუმის ორტყაფუ (სარტყელი). უბრალო ჩითის კაბას მხოლოდ სახლში იცმევდნენ“ (ვანილიში, თანდილავა, 1964:96).

ლაზი ქალებისა და მამაკაცების ეროვნული სამოსი, ჩაცმულობა კარგადაა გამოსახული ლაზი თვითნასწავლი მხატვრის ჰ. ჰელიმიშის შემოქმედებაში.

თევზაობა და მასთან დაკავშირებული ტრადიციები

სარფში ერთ-ერთი უძველესი საზღვაო და სამდინარო სატრანსპორტო საშუალება იყო ერთ ხეში გამოთლილი ნავი. მოჭრიდნენ დიდ კუნძს, მის შუაგულს ამოიღებდნენ და ამით

დადიოდნენ ზღვაზე. მოგვიანებით ასეთი ნავი გადაკეთდა და ეწოდა „ფელუკა“. ერთ ხეში ამოჭრილი ნავებით ზღვაში დიდხანს ცურვა შეუძლებელი იყო, ამიტომ ლაზებმა უფრო დიდი ზომის ნავების დამზადება დაიწყეს, რომელსაც

„კამარა“ ეწოდებოდა. ფელუკას ემატებოდა დამატებითი ფიცრები და აფრა. აფრა გრძელ მანძილზე გადაადგილების კარგი საშუალება იყო. ნავის დამზადება დღეს სოფელში მხოლოდ ერთმა ადამიანმა - სულიკო ნუმანიშვილმა იცის. როგორც მან მიაჩნო, რომ ნავი მზადდება წაბლის ხისაგან, რომელსაც შემოდგომით ჭრიან, როცა ფოთოლცვენა დამთავრებულია. მორი უნდა დაიხერხოს ფიცრებად, ფიცრის სისქე განისაზღვრება ნავის სიდიდის მიხედვით. ფიცარი ეწყობა სიმაღლეზე ვერტიკალურად. დროთა განმავლობაში წვიმა რეცხავს ფიცარში არსებულ მჟავე შენაერთს, რომელიც მერქანშია. ამას ჭირდება თითქმის ხუთი თვე. პირველ რიგში მზადდება ცხვირისა და კიჩოს დეტალები, რომელთაც „პოტოსტომა“ ეწოდება. ამის შემდეგ უნდა დამზადდეს ძირითადი ფსკერის ძელი. ფორმის აღება ხდება სპეციალური ხელსაწყო შაბლონით, შემდეგ იჭედება ნავის გვერდითი ნეკნები. გამზადებული ნავი კარგად უნდა გამოშრეს. ფიცრებს შორის ღრიჭოები ივსება ფისში გაპოხილი ბამბით. როგორც წესი, ჩვენს მხარეში მზადდებოდა სამწყვილნიჩბიანი ნავები. ძველად, როდესაც ლაზებს უხდებოდათ გრძელ მანძი-

ლზე მოგზაურობა, იყენებდნენ იალქნიან ნავებს. დღეს ასეთი ნავები ძრავიანმა ნავებმა ჩაანაცვლა.

ლაზი მეზადურები თითოეული სახეობის თევზის დასაჭერად ორნაირ ბადეს იყენებდნენ: წვრილთვლებიანს - პატარა თევზის დასაჭერად და მოსას - კამბულას დასაჭერად. ძაფის დართვა ქალების საქმიანობა ყოფილა, ხოლო ბადეს კაცები ქსოვდნენ. დამზადებულ ბადეს თოკს გაუყრიდნენ ზედა მხარეს მსუბუქ ხის ნაჭრებს ამაგრებდნენ, ხოლო ქვედა მხარეს ტყვიებს ან ქვებს კიდებდნენ.

ძველად ლაზები, თურმე, დელფინებზეც ნადირობდნენ და სპეციალურ ქარხნებში აზარებდნენ, სადაც ხდებოდა დელფინის ქონისა და ხორცის განცალკევება. დელფინის ქონისგან ამზადებდნენ ზეთს, რომელსაც ნავთის მაგივრად იხმარებოდა. მას ლაზურად „დელფინაშ იალი“ ეწოდებოდა და იყენებდნენ ლამპის მაგარ ჭურჭელში-კანდელში ჩასასხმელად. როგორც ქსენოფონტე აღწერს, მოსინიკების, იგივე სანების (ჭანების), სახლებში დახვდა დიდ ქილებში ჩადებული „ნაჭრებად დაქნილი და დამარილებული დელფინის ქონი, რომელსაც მოსინიკები ისევე იყენებდნენ, როგორც ელინელები ზეთის ზეთს“ (მიქელაძე, 1967:44).

ლაზები მდინარეზეც თევზაობდნენ. ამისათვის სპეციალური ხელსაწყო „კალათი“ ჰქონდათ, რომელიც ღარის მსგავსი იყო და დაწნული ყოფილა თხილის ხის წნელებით. სარფელი მეთევზეები იყენებდნენ, აგრეთვე, კამანგს - ხის გრძელტარიან ჭვილთებს, რომლებსაც ჩანგლის ფორმა ქონდა და ექვსი კბილი გააჩნდა. კამანგით, ძირითადად, ღამით, კოცონების ან ჩირაღდნების შუქზე თევზაობდნენ (თანდილავა, 1976).

სათევზაოდ წასვლა ერთგვარი რიტუალი იყო. თევზის ჭერის დაწყების პირველ დღედ მიჩნეული იყო „საპატონი“ (შაბათი). ხშირად დელფინზე თოფითაც ნადირობდნენ. თუ რამდენიმე დღეს დელფინს ვერ მოკლავდნენ, მიიჩნევდნენ, რომ თოფს თვალი ეცაო და შეალოცვინებდნენ.

ძველად მეთევზეს ერთი სეზონიდან მეორე სეზონამდე უნდა ჰქონოდა შენახული და დამარილებული თევზი, რომელსაც კასრებში ან ქვევრებში ინახავდა. მსხვილ თევზებს კი კარგად

დასუფთავებულს, კერიასთან დაჰკიდებდნენ და ახმობდნენ (სარფი, 2015).

მიმინოთი ნადირობა

ლაზები გაწვრთნილი მიმინოთი ნადირობდნენ ხოხობზე, „ოტრიკეზე“ (მწერი). დღეს ნადირობის ეს სახე თითქმის მივიწყებულია. მასზე ბევრი რამ მიაშობ 78 წლის ვასილ კაკაბაძემ, რომელიც ახალგაზრდობაში ნადირობდა ამ ხერხის გამოყენებით. მისი თქმით, ნადირობის სამზადისი ძირითადად

ივლისის თვეში იწყება. მიმინოს დასაჭერად ჯერ ჩიტი „ლაჭო“ (ჩიტბატონა) უნდა დაეჭირათ. ლაჭოს დასაჭერად კი „ღვაპა“ (მახრა) - მწერი. ცოცხალ მახრას აბამდნენ თოვზე და დებდნენ მახეში, რომელსაც კიდებზე ბადეები

ქონდა გაკეთებული. ჩიტმა მწერი კარგად უნდა დაინახოს. როგორც კი ლაჭო დააფრინდება მახრას, შესაჭმელად მახეში მოემწყვდევა.

დაჭერილ ლაჭოს ორივე თვალზე პლასტელს ან გუდრონს დააწებებდნენ, რომ ზემოთ ვერ აეხედა და მოფრენილი მიმინო ვერ დაენახა. ლაჭოს მონადირეები სატყუარად იყენებდნენ აგვისტოს თვეში და ხაფანგში იტყუებენ. დაჭერილ მიმინოს მონადირეები მკლავზე ჯდომას აჩვენებდნენ, ფეხებზე უკეთებენ სპეციალურ ეჭვნებს. როდესაც იგი აფრენილ მწყერს დაედევნება, ფეხებზე მობმული ეჭვანი დაიწყებს ჟღარუნს. შემინებული მწერი ამ ხმაზე უკან მოიხედავს, რის გამოც ფრენის სიჩქარე ეცემა და მიმინო ახლო მანძილზე დაიჭერს. ნადირობის ეს სახე დღეს თითქმის მივიწყებულია.

ლაზური საკრავები (ქემენჩე, პილილი)

ქემენჩე და პილილი უძველესი ლაზური საკრავებია. ქემენჩეს ძირითადად თურქეთში მცხოვრები ლაზები იყენებენ. მას ვიოლინოს ფორმა აქვს, სამი სიმი და მომჭერები. ინსტრუმენტს თან ახლავს სპეციალური ჯოხი, რომლითაც ხდება მისი აჟღერება. ქემენჩე მზადდება თუთის ხისგან.

პილილი ჩასაბერი საკრავია. მას თურქეთში „ზურნას“ ეძახიან. იგი მზადდება მრავალწლიანი მცენარის „კამპარას“ (დიდგულას) ახალგაზრდა ტოტისგან. პილილს გააჩნია ორი მხარე და ექვსი ნახვრეტი. პილილს ძლიერი ჰაერის ჩაბერვა სჭირდება, ამიტომ მასზე ძირითადად მამაკაცები უკრავდნენ.

ლაზური ფოლკლორი დღეს

სარფში, ლაზური ფოლკლორის შენახვასა და პოპულარიზაციაში, აქტიურად ჩართულია სარფის საჯარო სკოლა, სადაც ფუნქციონირებს ცეკვისა და სიმღერის ანსამბლები „ზღვის შვილები“ და „ლაზეთი“. ასევე, სოფლის კლუბში სოფლის ახალგაზრდებითაა დაკომპლექტებული ფოლკლორული ანსამბლი „კოლხა“. ლაზური კულტურის, ტრადიციების გამომზეურებას უკავშირდება „კოლხობის“ დღესასწაული, რომელიც პირველად 1978 წელს ჩატარდა „ქვამხაზობის“ სახელით. 1979 წლიდან სარფის სანაპიროზე „კოლხობის“ სახელი მიიღო. ის უკავშირდება ძველ ლაზურ ტრადიციას. ლაზეთში ოდითგან იყო გავრცელებული ზღვაში მასობრივი ბანაობის ტრადიცია. ეს რიტუალი მე-20 საუკუნის პირველ მესამედშიც კი სრულდებოდა სარფში. მას „მზოლას ონჩვიუში დღა“ (ზღვაში ბანაობის დღე) ეწოდებოდა და „მარაშინაშ შქვითში“ (მარიამობის შვიდში) ანუ 20 აგვისტოს იმართებოდა. ზღვაზე საბანაოდ მასიურად მიმავალ ქალებს თან მიჰქონდათ სხვადასხვაგვარი ხილი, ახალშემოსული ყურძენი, მოხარშული კვახი და ზღვის ნაპირთან მიერთმევდნენ. ამ დღესასწაულს შესწრებია მოგზაური და მკვლევარი ნიკო მარი, რომელმაც 1910 წელს ლაზური ენის შესწავლის მიზნით იმოგზაურა ლაზეთში და ეს რიტუალი დააფიქსირა ლაზეთის ზოგიერთ კუთხეში, კერძოდ, ხოფა-სარფის ზონაში. იგი ამ რიტუალს „მომაკვდავ ხალხურ დღესასწაულს“ უწოდებს და ლიტროპ//მიტროპ-ის სახელით მოიხსენიებს. იგი ამ დღესასწაულს იოანე ნათლისმცემლის ხსენების დღეს უკავშირებს. რაც შეეხება სახელწოდება ლიტროპ//მიტროპ-ს, მკვლევარი ზ. თანდილავა მას ბერძნულიდან მომავალ ტერმინად მიიჩნევს. ეს დანაშაულის გამოსყიდვის, მონანიების, ცოდვისაგან განწმენდის აღმნიშვნელი ტერმინია და უნდა უკავშირდებოდეს წყალში მასიურ განბანვას, როგორც წყლით განწმენდის, განათვლის სიმბოლურ გამოხატულებას (თანდილავა, 1996). სწორედ ეს რიტუალი

გააცოცხლეს „კოლხობის“ დღესასწაულით აჭარაში მცხოვრებმა ლაზებმა. თუმცა, დღეს „კოლხობის“ დღესასწაულს სახალხო ხასიათი აქვს. პირველ „კოლხობაზე“ ორგანიზატორებმა გააცოცხლეს კოლხებისა და ბერძნების ურთიერთობის ისტორიული პერიპეტიები და თეატრალიზებულად წარმოადგინეს „არგონავტების“ მოგზაურობისა და კოლხ მედეას მოტაცების ისტორია. დღესაც, კოლხობის დღესასწაულზე ეწყობა თეატრალური წარმოდგენა, აცოცხლებენ „ოქროს საწმისის“ ლეგენდას, გამოდიან სხვადასხვა ფოლკლორული ანსამბლები. სახელდახელოდ მზადდება ლაზური კერძები, უმასპინძლებიან მოწვეულ სტუმრებს (სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები (აჭარა), 2009).

ლაზური რეპერტუარის მაქსიმალურად გამდიდრებისთვის იღწვის ანსამბლი „ათძალი“. ანსამბლს ხელმძღვანელობს სარფის მკვიდრი, ქალბატონი ლილი აბდულიში. მისი დამსახურებით დღეს არსებობს ათეულობით ლაზური სიმღერა, რომელიც დავიწყებას იყო მიცემული.

ლაზური საცეკვაო ფოლკლორის მშვენიერებაა „ლაზ მეთევზეთა“ ცეკვა, რომელსაც „მებადურთა ცეკვის“ სახელთაც მოიხსენიებენ. ცეკვა ლაზთა უძველეს საქმიანობას - მეთევზეობა-ნაოსნობას ასახავს. მას აჭარაში, ძირითადად, სარფში ცეკვავდნენ. იგი სრულდებოდა ჩასაბერი(სტვირი ანუ „ოსტვინადე“, სალამური ანუ „კაკალი“)და დასარ-ტყმელი ინსტრუმენტებისა და სიმღერის თანხლებით. „ლაზურის“(„ლაზხორუმის“) გარდა, ლაზებში სხვა ცეკვებიც იყო გავრცელებული: „ოთირთი ნანო“, „მენჯელიში“, „მხუჯიში“ და ა.შ. (აჭარა. ტურისტულ-მხარეთმცოდნეობითი რესურსები:2015).

დასკვნა

ლაზეთის, ისტორიული ჭანეთის უმთავრესი ნაწილი ამჟამად საქართველოს საზღვრებს მიღმაა. საქართველოს ტერიტორიაზე ლაზთა მხოლოდ ერთი სოფელი - სარფია დარჩენილი. წერილობითი წყაროები, მატერიალური თუ სულიერი კულტურის ელემენტები, ნივთიერი კულტურის ძეგლები თუ ტოპონიმები კარგად ინახავენ უძველეს ლაზურ ტრადიციებს და ნათლად მეტყველებენ იმაზე, რომ ლაზებმა, სხვა ქართველ ტომებთან

ერთად მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს საქართველოს პოლიტიკურ - სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში.

ჭანების//ლაზების შესახებ მრავლად მოგვეპოვება ქართული თუ უცხოური წერილობითი წყაროები. არაერთი ქართველო მკვლევარის ნაშრომი მიედევნა ამ მხარის ისტორიას. თუმცა ნაკლებადაა ნაშრომები ლაზთა ეთნოკულტურის შესახებ. ჩვენი ნაშრომი სწორედ ლაზთა ტრადიციული ყოფის ისტორიულ-ეთნოლოგიურ ასპექტებს ეძღვნება.

მიუხედავად თავს დატეხილი არაერთი ავბედობისა, აჭარაში მცხოვრებმა ლაზებმა ტრადიციული სამეურნეო ყოფის, მატერიალური და სულიერი კულტურის არაერთი ელემენტი შემონახეს. ამდენად, ჩვენი საკვლევ რეგიონი, თავისი განსაკუთრებული მნიშვნელობითა და მდიდარი ისტორიული წარსულით, იმ წვლილით, რაც მას მიუძღვის სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსა და მთლიანად საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში, მრავალფეროვანი ტრადიციულ-ყოფითი კულტურით, მატერიალური კულტურის ძეგლებით, მდიდარი ფოლკლორულ-დიალექტოლოგიური მემკვიდრეობით მეტად საინტერესოა. აქ შემორჩენილია კულტურის ბევრი ისეთი ელემენტი, რომელიც თურქეთის ტერიტორიაზე დარჩენილ ლაზთა ყოფიდან თითქმის მთლიანად გამქრალი ან ძალზე ტრანსფორმირებულია. ამდენად ეს ფასდაუდებელი მასალაა ლაზური ტრადიციული ყოფის შესწავლის თვალსაზრისით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Ariane, Flavius. (1961). Mogzauroba Shavi Zghvis Garshemo, (Targmna, gamok'vlebebi, K'oment'arebi da Ruk'a Natela K'ech'exmadzisa), Ucxouri Ts'qaroebi Sakartvelos Shesaxeb, Ts'igni II, Tbilisi. არიანე ფლავიუს, (1961). მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, (თარგმანი, გამოკვლევები, კომენტარები და რუკა ნათელა კეჭყამაძისა), უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ, წიგნი II, თბილისი;
2. Ach'ara (2015). T'urist'ul-Mxaretmcodneobiti Resursebi, Batumi. აჭარა. (2015). ტურისტულ-მხარეთმცოდნეობითი რესურსები, ბათუმი;

3. BaKradze, R. (1971). Sabch'ota Sarfi. Batumi. ბაქრაძე, რ. (1971). საბჭოთა სარფი, ბათუმი;
4. Varshalomidze, J. (1979). Ornament'i Xeze, Batumi. ვარშალომიძე, ჯ. (1979). ორნამენტი ხეზე, ბათუმი;
5. Vanilishi, M. Tandilava, A. (1964). Lazeti. Tbilisi. ვანილიში, მ. თანდილავა, ა. (1964). ლაზეთი“, თბილისი;
6. Vanilishi, G. (1978). Lazuri Saxeovrebeli da Sameurneo Nagebobani, - SDSYK, V, Tbilisi. ვანილიში, გ. (1978). ლაზური საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობანი, – სდსყკ, V, თბილისი;
7. Vanilishi, G. (2017). Erti Mosazreba T'op'onim „Dudik'vatas“ Shesaxeb, Sakartvelos Etnologiis P'roblemebi, Batumi. ვანილიში, გ. (2017). ერთი მოსაზრება ტოპონიმ „დუდიკვათას“ შესახებ, საქართველოს ეთნოლოგიის პრობლემები, ბათუმი;
8. Tandilava, Z. (1976). Metevzeebis Leksik'idan, - Kr.: Ach'aris Dialekt'is Dargobrivi Leksik'idan, Tbilisi. თანდილავა, ზ. (1976). მეთევზეობის ლექსიკიდან, – კრ.: აჭარის დიალექტის დარგობრივი ლექსიკიდან, თბილისი;
9. Tandilava, Z. (1996). Ts'qlis K'ult'i da Kartuli Folk'lori, Batumi. თანდილავა, ზ. (1996). წყლის კულტი და ქართული ფოლკლორი, ბათუმი;
10. Tandilava, I. Labadze, M. Fut'k'aradze, T. Lazetis Mk'vidr Kartvela (Lazta) Enobrivi-Etnik'uri Ident'uri Sak'itxebi. თანდილავა, ი. ლაბაძე, მ. ფუტკარაძე, ტ. ლაზეთის მკვიდრ ქართველთა (ლაზთა) ენობრივი-ეთნიკური იდენტური საკითხები.-[http:// dl. sangu. edu. ge/ pdf/qapvols/qap_v1_18. pdf](http://dl.sangu.edu.ge/pdf/qapvols/qap_v1_18.pdf));
11. Tandilava, L. (2018-2021). Sarfi, Savele Etnografiuli Dghiurebi. თანდილავა, ლ. (2018-2021). სარფი, საველე ეთნოგრაფიული დღიურები;
12. Tandilava, L. (2018-2021). Mat'erialuri K'ultura, Savele Etnografiuli Dghiurebi. თანდილავა, ლ. (2018-2021). მატერიალური კულტურა, საველე ეთნოგრაფიული დღიურები;
13. Tandilava, L. (2018-2021). Lazuri Gartoba-Tamashobani, Savele Etnografiuli Dghiurebi. თანდილავა, ლ. (2018-2021). ლაზური გართობა-თამაშობანი, საველე ეთნოგრაფიული დღიურები;

14. Tandilava, L. (2018-2021). Samosi, Savele Dghiorebi. თანდილავა, ლ. (2018-2021). სამოსი, საველე დღიურები;
15. Tandilava, L. (2018-2021). Samzareulo, Savele Dghiorebi. თანდილავა, ლ. (2018-2021). სამზარეულო, საველე დღიურები;
16. Tandilava, L. (2018-2021). Nadiroba, Savele Dghiorebi. თანდილავა, ლ. (2018-2021). ნადირობა, საველე დღიურები;
17. Ingoroqva, P'. (1954). Giorgi Merchule, Tbilisi. ინგოროყვა, პ. (1954). გიორგი მერჩულე, თბილისი;
18. Lazuri Arkit'ektura, (2018). ლაზური არქიტექტურა, (2018). <http://intermedia.ge/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%90/102806%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A5%E1%83%A2%E1%83%A0%E1%83%90/48/>;
19. Memishishi, O. (2015). Lazuri Andazebi da Idiomebi. Batumi. მემიშიში, ო. (2015). ლაზური ანდაზები და იდიომები, ბათუმი;
20. Mikeladze, T. (1967). Ksenofont'is Anabasisi, Tbilisi. მიქელაძე, თ. (1967). ქსენოფონტის ანაბასისი, თბილისი;
21. Mikeladze, J. (1982). Sacxovrebeli da Sameurneo Nagebobani Ach'arashi, Batumi. მიქელაძე, ჯ. (1982). საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობანი აჭარაში, ბათუმი;
22. Sarfi, (2015). Batumi. სარფი, (2015). ბათუმი;
23. Samushia, J. (2014). Omi da Meomrebi, Tbilisi. სამუშია, ჯ. (2014). ომი და მეომრები, თბილისი;
24. Samxret-Dasavlet Sakartvelos Istoriis Nark'vevebi, (2019). Ach'ara. II, Batumi. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, (2019). აჭარა, II, ბათუმი;
25. Sixarulidze, I. (1977). Ch'aneti. Batumi. სიხარულიძე, ი. (1977). ჭანეთი, ბათუმი;
26. Chit'aia, G. (2001). Lazuri Ornament'ebi, Shromebi, T.3. Tbilisi. ჩიტაია, გ. (2001). ლაზური ორნამენტი, შრომები, ტ.3, თბილისი.

The Lazs in Adjara (historical, ethnographic and ethnocultural aspects)

Luka Tandilava

Undergraduate Student
Tbilisi Ivane Javakishvili State University
Cultural and Social Anthropology
Georgia, Tbilisi

Abstract

The purpose and task of the scientific work "The Lazs in Adjara (historical, ethnographic and ethnocultural aspects)" is to acquaint a reader with the historical, ethnographic and ethnocultural aspects of the traditional life of the Laz people living in Adjara. The article deals with various aspects of the material and spiritual culture of the Lazs, as well as their traditional way of life in general, by comparing them with ethnographic materials or written sources, in particular, the geographical area of the settlement, structure, rural toponymy and history, ethnographic features of the Laz house. The specificity of the Laz cuisine and the special place of fish in the Laz cuisine are analyzed. The article is mainly based on a case study that I conducted in Sarpi village. During the research, I met with the elders of the village, with whom I talked about my research problems, and based on the information they provided, I have conducted the research on the present topic. In the work, I have used a rich visual material, which once again convinces us that the inclusion of relevant illustrations in the process of ethnological research makes it possible to draw interesting conclusions.

Key words: the Laz people; Adjara; ethnography.